

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Сашко Кръстев Плачков

**Ръководител на катедра „Технологично обучение и професионално образование“
към Технически факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград,**

член на научното жури за оценяване на дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление - 1.3. Педагогика на обучението по:..(Методика на обучението в детската градина и началното училище по домашен бит и техника).

Автор на дисертационния труд:

Елка Борисова Вълчева, редовен докторант във Факултета по науки за образованието и изкуствата към СУ „Св. Климент Охридски“ .

Тема на дисертационния труд:

„Методи за стимулиране креативността на учениците от III–IV клас по технологии и предприемачество“.

Научен ръководител: доц. д-р Любен Витанов, Факултет по науки за образованието и изкуствата към СУ „Св. Климент Охридски“ .

Възлагането на рецензията е въз основа на решение на научното жури, определено със Заповед № РД 38-86/27.01. 2020 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“.

Данни за процедурата:

При прегледа на представената в научното жури документация не установявам допуснати нарушения на процедурата. Разработването на дисертационния труд и допускането му до защита пред научно жури са в съответствие със Закона за развитието на академичния състав в Р България и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

Докторантката Елка Борисова Вълчева е изпълнила и Минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, като е представила: дисертационен труд - 50 точки; статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране и в редактирани колективни томове (№№ 1,8,9) - 30 точки, общо 80 точки.

I. Кратки биографични данни за докторанта, професионалната и научната му активност

Елка Борисова Вълчева е родена на 05.06. 1968 г. Образователно-квалификационният и профил с педагогическа ориентация включва: **магистър** по специалността „Свободно избираеми, извънкласни и извънучилищни дейности по интереси“ в СУ “Св. Кл. Охридски“ – **2004 г.**; **бакалавър** по специалността „Предучилищна и начална училищна педагогика“ в СУ “Св. Кл. Охридски“ - **2002 г.** От 2002 г. до момента заема длъжността **„старши учител – начален етап“** в 83 ОУ „Елин Пелин“, гр. София, кв. Панчарево, ул. „Елин Пелин“ № 21. В представеното от докторантката CV ясно се открояват динамиката и насочеността на нейното квалификационно усъвършенстване и израстване: **четвърта** професионално-квалификационна степен - **2016 г.**; **пета** професионално-квалификационна степен - **2014 г.**; професионална квалификация за „Подготовка на учители от общообразователните училища за работа с деца със специални образователни потребности“ - **2007 г.**; професионална квалификация за „Ранно чуждо езиково обучение по немски език“ - **2004 г.**

В качеството си на редовен докторант Елка Вълчева участва активно и в два научно-изследователски проекта: „Изследване и представяне на добри практики при прилагане на иновативни методи на обучение в началния етап на обучение в базовите училища на СУ „Св. Кл. Охридски“ – 2014 г.; "Изследване възможностите на интерактивното обучение за подобряване на академичните постижения на студентите-педагози" – 2019 г. Позитивно впечатление оставя и участието на докторантката в изключително актуални проекти за училищната практика: „Щастлив съм, когато играя, творя и мечтая“; Твоят час - „Млад предприемач“, „Предприемчиви и инициативни“; Занимания по интереси - „Креативно мислене в действие“.

За времето на обучение по докторската програма Елка Вълчева има регистрирано участие в седем научни конференции, от които пет са международни, и участие в Есенни докторантски четения на СУ „Св. Кл. Охридски“ през 2016 г. Впечатлява и публикационната активност на докторантката – общо 11 бр. публикации (1 бр. под печат, №7, 2018) за периода 2014 г. - 2019 г. Съвместно с научния си ръководител доц. Любен Витанов, докторантката е и един от авторите на известния в методическите среди сборник „Методи и техники за активно учене“, издание на СУ „Св. Климент Охридски“ (№ 2, 2015). Необходимо е да отбележа, че компетентностният потенциал и научни изяви на Елка Вълчева са забелязани и от такова авторитетно издателство като „Клет България“, които отправят покана към нея за експерт в инициативата „Топ учителите на България“ през декември 2019 г.

В квалификационният профил на докторантката следва да бъдат отбелязани и придобитите от нея дигитални компетенции, относно използването на инструментите Word, Excel, Power Point, работа с интерактивна бяла дъска, използване на софтуерната система Енвижън, използване на облачни технологии.

Чуждоезиковите компетенции, които притежава докторантката са различни равнища на владение на немски, руски и английски езици. В дисертационният труд преимуществено са използвани литературни източници на български и на английски език.

II. Оценки върху качествата на дисертационния труд

1. Актуалност на тематиката

Дисертационният труд, разработен от Елка Вълчева, е посветен на проблем, който е разпознаваем, изследван е в различни аспекти и въпреки това е с непреходна актуалност за училищното образование, защото творческото развитие на учениците не се ограничава само в минали изследователски постижения, а има своите нови модерности. Именно теоретичните модели и продуктивни практики за креативно мислене, преди всичко от някои англо-саксонски школи, застъпени в труда от докторантката, придават една от посоките за актуална острота на проблема. Другата посока е в контекста на Европейските директиви за развиване на осемте ключови компетентности, като творчеството (креативността) е една от тях и категорично се свързва със стратегиите на Европейския съюз за подобряване на образователните постижения, устойчиво развитие и гъвкаво приспособяване на подрастващите към динамиката на променящия се свят. И, третата посока на актуалност, произтича от обстоятелството, че проблемът е ориентиран в обектната среда на задължителния общообразователен учебен предмет „Технологии и предприемачество“, който е с нов цели, компетентностен, съдържателен и дейностен профил.

Формулировката на темата е правилна, лишена е от обременяващи описателни елементи, има точно определена предметно-обектна насоченост.

2. Познаване на проблема

Докторантката демонстрира задълбочено познаване на проблема, като умело и коректно използва три опорни точки от теоретични обобщения и добри практики: психологическа, педагогическа и дидактическа. Изложението правилно е ориентирано към семантичните разграничения между термините „творчество“, използван в българските научни школи и „креативност“ в англо-саксонските школи. На тази основа внимателно са проучени и обосновани за практическо приложение в изследването, методи и техники за стимулиране на креативното мислене на учениците от III и IV клас в обучението по „Технологии и предприемачество“. При така очерталата се многопластовост на проблема, докторантката добре се ориентира в различните авторски теоретични обобщения и интерпретации, но не оправдава очакванията за яснота, последователност и убедителност в изложението на понятийните двойки „творчество - креативност“ и „творческо мислене – креативно мислене“.

3. Методика на изследването

Избраната методика на изследването разкрива, че докторантката притежава необходимата методологична компетентност. Обосновано подбира и прилага психолого-педагогически инструментариум с убедителни научно-теоретични предпоставки, съответстващи на концептуалния замисъл от една страна, и на методологичния апарат, включващ цел и задачи, хипотеза, предмет-обектна насоченост, от друга страна. Използваните методи, техники и процедури за стимулиране на творческите изяви на учениците не са самоцелни. Те са подчинени на конкретно изведени от докторантката диагностични параметри, позволяващи установяване и разграничаване на творчеството (креативността) на учениците, най-вече чрез резултатите от тяхната конструктивно-техническа дейност върху платформи на проектно-базираното обучение. Докторантката демонстрира грамотност, научна взискателност и последователност при конструирането и апробирането на един от основните диагностични инструменти, използван успешно в изследването – **тестовите задачи**. Така, заедно с експертната оценка, наблюдението и цялостната организация и провеждане на педагогическия експеримент, докторантката придава на изследователския процес надеждност, а на резултатите - обективност.

4. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Разработеният от Елка Вълчева дисертационен труд има следните параметри: 255 стр. текст, в това число и заглавия със 162 автори, от които 96 на български език, 66 на английски език, и интернет-адреси с не винаги коректно отразяване на влизанията. Някои от тези адреси съдържат само т. нар. „търсачки“, което не е препоръчително за авторитета на научните трудове. Буди въпросителни и отсъствието на известни автори и заглавия по тематиката на труда на руски език, за който докторантката е декларираща висока степен на компетентност. В цялост е редно да дам положителна оценка за добрата осведоменост на Елка Вълчева, която демонстрира познаване и коректност при позоваването на такива авторитети, свързани с изучаването на творчеството (креативността) като J. P. Guilford, P. Torrance, K. Robinson, H. Gardner, Едуард Де Боно, Джани Родари, Л. Виготски, Г. Пиръов, Ц. Цанев, Б. Минчев, Р. Стаматов, както и на редица автори на учебници и помагала по „Технологии и предприемачество“ за I – IV клас по новите държавни стандарти.

Текстът е съпътстван от онагледяване, състоящо се от 12 бр. фигури, 11 бр. схеми, предимно в първа и втора глава, незнайно защо обозначени като „диаграми“, 60 бр. таблици, 19 бр. диаграми с различна структура, неправилно обозначени като „графики“, 145 бр. фото- изображения, за чийто брой, позициониране и целесъобразност нямам логично обяснение. Налице са обеми от текст и изображения, които освен неадекватното обозначаване са и пример за осезаема липса на мяра, които срещам напоследък и при други начинаещи изследователи. За това е редно да припомня, че дисертационният труд не е учебно помагало, развлекателно, научно-популярно четиво или четиво с енциклопедичен облик и характер. Постигане за докторантката е разбираемият и достъпен стил на изложение, но необузданият стремеж към визуализация и доказателственост затрудняват логиката на неговото възприемане. Същата преценка се отнася и за представеното към дисертационния труд на отделно книжно тяло „Приложение“, което принципно е добро решение на докторантката, но отново текст и визуализация в обем от 177 страници, е твърде амбициозно и нерационално представяне на резултатите от изследователската и дейност. Принципът на Мечо Пух „Колкото повече, толкова повече...“ в конкретния случай не подпомага, а обременява безспорната изследователска активност и методическа опитност, демонстрирани от Елка Вълчева. Така например в посоченото „Приложение“, от стр. 79 до стр. 138, са описани и визуализирани авторски разработки на 18 техники за „креативно обучение по различни учебни предмети“, което е извън обхвата на изследването, както и сравнителни таблици и диаграми с изследване на ученици от I и II клас, при положение, че извадката се формира от ученици само в III и IV клас?! Всичко, което е в повече, би могло да намери място в едно методическо помагало, което докторантката да публикува след защитата на труда, и което би имало изключителна ползност за педагогическата практика.

Структурните елементи на труда са в логическа последователност и включват: увод, три глави, изводи, приноси и използвана литература. За обозначаване на отделните смислови единици не е използвана типичната за научни трудове йерархична класификация (1., 1.1., 1.1.1., 2., 2.2., 2.2.1. и пр.), което пречатства постигането на проблемно-понятийна дълбочина и съподчиненост.

Изложението в **първа глава** е ориентирано в две посоки: обосновка на методологичните компоненти - цел, предмет, обект, хипотеза, изследователски задачи, процедурно-методически характеристики на изследването (сс. 7-10) и теоретичен анализ на проблема за същността и стимулирането на творчеството(креативността) в обучението по „Технологии и предприемачество“ в начален етап (сс. 10-92). Някои от формулировките в методологичните компоненти се нуждаят от прецизиране, препоръчителна е и редукция на изследователските задачи (зад. 3 е в контекста на зад.2, зад. 4, 5 и 6 имат обща смислова, целева и дейностна насоченост), към изследователските методи следва да се добави и метода моделиране. Добра оценка заслужават организационните и прогностични умения на докторантката, намиращи израз в правилното извеждане на етапността на изследването и последователността на експерименталните процедури.

Както вече имах повод да отбележа, при изграждането на теоретичната база на труда Елка Вълчева демонстрира познаване, терминологично-понятийна дълбочина, коректна сравнимост, фразеологична яснота и завършеност на изказа, което е похвално в развитието и като начинаещ изследовател. Все пак някои формулировки предизвикват задаване на въпроси, например: прецизно формулирана ли е т. 3 в

съдържанието и в текста на с. 30; защо т. 4 в съдържанието е формулирана по един начин, а на с. 39 по друг начин, при положение, че в изложението докторантката застъпва разбирането за понятийна разлика между „креативност“ и „творчество“; до колко е коректен изразът „формиране на креативност“ в т. 5 от съдържанието и на с. 55 в текста, където пък има добавка и на термина „иновативност“.

Втора глава е посветена на конструирането на дидактичен модел за развитие на креативността в обучението по технологии и предприемачество в начален етап на обучение и организацията на експерименталната дейност по неговото апробиране в реална образователна среда. Моделът е ориентиран в три дейностно-съдържателни зони: задължителна, избираема и факултативна подготовка на учениците. За всяка зона надлежно са разработени и включени в модела дидактични варианти за стимулиране на креативността на учениците. Те съставляват принадлежната стойност на труда. Изходните предпоставки за разработването на модела са проучените от докторантката 600 метода, като от тях за експеримента са селектирани 60 метода. Считаю, че по-правилно и полезно за труда би било чрез експертна оценка да бъдат определени само онези от методите, които са с най-голямо тегло, така ще се намали броят им за апробиране, ще се намалат обемите на методическите разработки и ще се олекоти като цяло експерименталната и доказателствена част в труда. Тук е редно да изкажа и своето несъгласие, относно твърде свободните интерпретации и дефиниции, касаещи нелогичното и изпълнено с методологични и семантични противоречия, декомпозиране и обединяване в понятийно-дейностните отношения „методи, техники, технологии, инструменти, механизми ... “креативно-трансформиращи методи и техники”, “динамични модели – статични методи и техники за креативност” (с. 96) и пр. На тази основа, считаю генерираните от докторантката т.нар. „Диаграма 2. Групиране на методите, техниките и технологиите“ на с. 96 и т. нар. „Схема 1. Разпределение на методите и техниките по направления“ на с. 97, и съпътстващите ги обяснения, за нецелесъобразни.

Организацията на експерименталната дейност е прозрачна и убедителна, извадката обхваща 220 ученика от III и IV клас на три училища, избрани на случаен принцип. Тук изпъкват методическата опитност и организационни умения на докторантката.

Трета глава е своеобразен израз на уменията на Елка Вълчева да представя диагностичния инструментариум на емпиричното изследване, неговите процедурни характеристики, графичното и таблично представяне на резултатите, статистика и анализ на данните. Прави впечатление сполучливото извеждане на обективни критерии и показатели от докторантката, както и коректното и придържане към статистическия апарат за количествен и качествен анализ на експерименталните данни. Смесовите единици в тази глава също биха могли да се оптимизират и да се избегне претоварването с текст и визуализации, за които вече говорих. Представянето в таблици и диаграми се нуждае от повече прецизност, относно яснота и разбираемост. Например, защо числовата граница по ординатната ос на диаграмата, обозначена като „Графика 19: Ефективност на обучението в творчество“, с. 235 е 80%, както и в други диаграми, и как следва да се разбира ефективността в III клас и как в IV клас, след като диаграмата е в някакъв обобщен вид?

Заклучението и изводите са в контекста на представените резултати от изследването, в теоретичен и емпиричен план. Те нямат императивен характер и са изява на личното осмисляне и достигната научна компетентност от докторантката, дълбочина на проучване, относно съвременното звучене и интерпретиране на проблема за

стимулиране на творчеството (креативността) на учениците в обучението по „Технологии и предприемачество“.

В теоретичен и приложен аспект могат да бъдат открити следните **научни приноси**: **Теоретично** проучване на научни концепции и добри практики за стимулиране на творчеството (креативността) на учениците; **Сравнителен анализ** и **научно обосноваване** на ефективни методи и техники за стимулиране на креативното мислене на учениците в началния етап; **Разработване** и **апробиране** на авторски дидактичен модел за творчество (креативност) в обучението на учениците от III и IV клас по „Технологии и предприемачество“. **Определяне** на обективни критерии и показатели за диагностика на креативността в постиженията на учениците, в задължителната, избираемата и факултативната подготовка по „Технологии и предприемачество“. **Разработване** и **апробиране** на диагностичен инструментариум за установяване равнищата на креативност на учениците в обучението по „Технологии и предприемачество“.

Считам, че посочените приноси на Елка Вълчева са нейни лични творчески постижения, категорично отразяват високото равнище на педагогическата и опитност, и възходящо развитие и обогатяване на нейната научна компетентност.

III. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Представените от докторантката публикации са направени достойно пред научната общност и са в пряка връзка, както с темата на разработения от нея дисертационен труд, така и с цялостното формиране на научния и профил. Във всички публикации личното участие и авторство на докторантката не подлежат на съмнение. Ясно се очертават теоретико-приложните и приоритети, и времеви диапазони на авторските и изяви.

IV. Автореферат и препоръки

Докторантката е представила автореферат, който отразява в достатъчна степен основните съдържателни параметри на дисертационния труд и постигнатите резултати в него. Както и в дисертационния труд текстовата част е съпътствана от таблична и графична визуализация, правилно тук не са използвани обременяващи фото-изображения. Обемът може да се оптимизира, а този формат категорично считам за неподходящ.

В бъдещото си развитие като автор и изследовател, препоръчвам на Елка Вълчева да бъде по-балансирана в триадата „текст – визуализация – доказателства“, да бъде по-умерена и последователна в интерпретациите на понятийната двойка „творчество – креативност“, да не допуска семантични и методологични противоречия в модела „методи, техники, технологии, инструменти...“. Да насочи усилията си в разработването на учебно помагало за стимулиране на творчеството (креативността) на учениците в обучението по „Технологии и предприемачество“, базирано на теоретичните обобщения и емпирията от проведеното авторско изследване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Разработеният и представен от Елка Вълчева дисертационен труд е в завършен вид и по категоричен начин показва, че целта и задачите на изследването са изпълнени, методологичната схема е спазена. Анализът и представянето на резултатите убедително потвърждават значимостта на труда за използването на авторски дидактичен модел за стимулиране на креативността на учениците в начален етап на обучението по „Технологии и предприемачество“.

Докторантката е направила достатъчен брой публикации в авторитетни издания, относно проблематиката и експерименталните резултати, свързани с труда.

Дисертационният труд показва, че докторантката Елка Борисова Вълчева **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научната специалност „Методика на обучението в детската градина и началното училище по домашен бит и техника“, като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Трудът **съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички** изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от оценяваните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури** Елка Борисова Вълчева **да придобие образователната и научна степен „доктор“** в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по:..(Методика на обучението в детската градина и началното училище по домашен бит и техника) на Факултета по науки за образованието и изкуствата към СУ „Св. Климент Охридски“.

29.02. 2020 г.
гр. Благоевград

Рецензент: проф. д-р Сашко Плачков